

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ГЛУЗУВАННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРСОНАЖНОМУ МОВЛЕННІ

Косовець М. В.

кандидат філологічних наук, викладач

Військова академія (м. Одеса)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1124-6025>

*У статті досліджено комунікативні ситуації глузування — маніпулятивного за-
соби, що дозволяє мовцю впливати на співрозмовників, регулювати хід дискурсу
та формувати сприйняття аудиторії, зокрема привертаючи увагу до себе через
висміювання інших учасників спілкування. Залежно від комунікативної мети,
глузування може реалізовуватися у прихованій формі, маскуючись під інші мов-
леннєві акти, що дає змогу впливати на співрозмовника або групу співрозмовни-
ків, водночас «зберігаючи» соціальне обличчя мовця та мінімізуючи ризик прямого
конфлікту чи негативної реакції з боку аудиторії. Аналіз діалогічного мовлення
дозволив виокремити різновиди глузування, зокрема: повчання, мітигацію, гіпер-
болізацію або перебільшення, похвалу в поєднанні з приниженням, докір, а також
«віктімблеймінг». Об'єктом дослідження є персонажне мовлення англомовного
художнього дискурсу, що дає змогу вивчати глузування у контексті літератур-
них, публічних та міжособистісних комунікативних практик. Предметом до-
слідження виступає мовленнєвий акт глузування, який маскується під іншими
видами мовленнєвих актів задля приховання провокаційної інтенції мовця та
забезпечення ефективності впливу на адресата. Метою роботи є встановлення
мовленнєвих засобів реалізації глузування як провокативного мовленнєвого акту.
Для досягнення поставлених завдань застосовано методи синтезу й аналізу, спо-
стереження, описовий метод, прагмалінгвістичний аналіз, а також контек-
стуально-інтерпретаційний підхід, що дозволяє комплексно оцінити функціону-
вання глузування у художньому дискурсі та його соціальну, комунікативну та
психологічну значущість.*

Ключові слова: глузування, маніпуляція, повчання, мітигація, гіперболізація, по-
хвала з приниженням, докір, віктімблеймінг, англомовний художній дискурс.

WAYS OF REALIZING THE SPEECH ACT OF MOCKERY IN FICTIONAL CHARACTER DISCOURSE

Kosovets M.

Candidate of Philological Sciences, Lecturer
Military Academy (Odesa)

The article examines communicative situations of ridicule as a manipulative tool that allows the speaker to influence interlocutors, regulate the course of discourse, and shape the audience's perception, in particular by drawing attention to oneself through ridiculing other participants in communication. Depending on the communicative goal, ridicule can be implemented in a hidden form, masquerading as other speech acts, which makes it possible to influence the interlocutor or group of interlocutors, while "preserving" the speaker's social face and minimizing the risk of direct conflict or negative reaction from the audience. The analysis of dialogic speech allowed us to identify types of ridicule, including: instruction, mitigation, hyperbolization or exaggeration, praise combined with humiliation, reproach and "victim-blaming". The object of the study is the character speech of English-language artistic discourse, which allows studying mockery in the context of literary, public and interpersonal communicative practices. The subject of the study is the speech act of mockery, which is disguised as other types of speech acts in order to hide the provocative intention of the speaker and ensure the effectiveness of the influence on the addressee. The aim of the work is to establish the speech means of implementing mockery as a provocative speech act. To achieve the set tasks, the methods of synthesis and analysis, observation, descriptive method, pragmatic linguistic analysis, as well as a contextual-interpretive approach were used, which allows for a comprehensive assessment of the functioning of mockery in artistic discourse and its social, communicative and psychological significance.

Keywords: *mockery, manipulation, instruction, mitigation, hyperbolization, praise with humiliation, reproach, victim-blaming, English-language artistic discourse.*

Вступ. Цікавість до феномену глузування обумовлена поширеністю цього соціального явища у різних умовах комунікативної взаємодії в різних мовах і культурах. Репліки глузування по-різному сприймаються учасниками спілкування: те, що є прийнятним для однієї мовної особистості, може бути образливим для іншої. Крім того, надмірне використання глузування може спричинити комунікативний конфлікт через те, що адресант глузування невірно оцінює екстралінгвальну ситуацію, власні відносини з адресатом та його соціально-психологічні та прагматичні настанови.

У пропонованій розвідці описано та проаналізовано комунікативні ситуації, в яких вживається глузування як маніпулятивний засіб,

що допомагає мовцю вплинути на співрозмовників та контролювати хід розмови, зокрема привернути увагу аудиторії до себе на тлі висміювання інших комунікантів.

Дослідження маніпулятивної та зокрема провокативної природи мовленнєвого акту глузування привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (К. В. Колодяжна, О. В. Сушкевич, M. Naugh, D. Keltner та ін.)

Згідно з українським тлумачним словником, термін *глузувати* означає «уїдливо насміхатися; висміювати когось або щось» (Словник української мови, s.v. *глузувати*).

На думку Д. Келтнера, глузування є «парадоксальною діяльністю, адже з одного боку критикує, а з іншого — робить компліменти; нападає і в той же час робить людей ближчими; принижує і одночасно виражає прихильність» (Keltner, 1998: 1231).

К. В. Колодяжна характеризує глузування як вид мовленнєвої діяльності, що передбачає принаймні двох учасників, де один є нападником, тобто той, хто критикує чи насміхається, а інший — жертва, об'єкт глузування. Ключову роль глузування грає суб'єктивне сприйняття, адже обов'язковою умовою успішності цього мовленнєвого акту є правильне декодування адресатом імпліцитного змісту висловлення (Колодяжна, 2013: 60–70).

За визначенням М. Хо, глузування являє собою гетерогенну категорію поведінки, що поєднує в собі елементи провокації та несерйозності, тобто гумору, і тому, через свою неоднозначну природу, може інтерпретуватися та оцінюватися учасниками розмови по-різному (Naugh, 2017: 1).

Окрім елементів гумору та провокації в семантичній структурі глузування О. В. Сушкевич виокремлює в своїй праці таку важливу рису як комунікативна авторитетність. Дослідник наголошує на важливості соціального статусу комуніканта. Чим вищий громадський статус мовця, тим тим більшу довіру слухачів він викликає і тим більший вплив він здійснює. Авторитетність мовця нерозривно пов'язується з його комунікативним статусом, тобто обсягом повноважень, якими володіє комунікант, наприклад: ініціація та регулювання / підтримання вербального контакту або навпаки — припинення (Сушкевич, 2019: 191–192).

Доречними є спостереження І. Гоффмана, який у межах своєї теорії «face-work» підкреслює, що висловлювання з елементами глузування

або приниження можуть бути спрямовані не лише на безпосереднього адресата. Дослідник наголошує, що у комунікації часто виникають ситуації, коли третя особа, яка формально не включена в діалог, стає непрямим, імпліцитним об'єктом висміювання, навіть якщо мовленнєвий акт адресовано іншому учаснику взаємодії. У таких випадках глузування виконує багаторівневу функцію: воно водночас підтримує локальну динаміку розмови та транслює соціально значущі змісти, спрямовані на «публіку» або стороннього спостерігача (Goffman, 1967).

Отже, глузування є дієвим інструментом для досягнення різних комунікативних цілей саме через свою неоднозначну природу і розглядається як відносне явище, що потребує вивчення індивідів в процесі їхніх спонтанних взаємодій. Позитивний чи негативний вплив мовця на співрозмовника можливо спостерігати лише після реалізації мовленнєвого акту глузування в залежності від того, відповідає чи ні реакція адресата цілям висловлення мовця. Крім того, перевага глузування в тому що, якщо висловлення сприйнято адресатом негативно, то мовець може у будь-який момент відмовитися від своїх слів (С. Агтардо; Д. Браун і С. Левінсон; І. Гоффман; Дж. Ліч).

Об'єктом пропонованого дослідження виступає персонажне мовлення англомовного художнього дискурсу. **Предмет** вивчення складає мовленнєвий акт глузування, що маскується під іншими видами мовленнєвих актів задля того, щоб приховати провокаційну інтенцію мовця. **Метою** роботи є встановлення мовленнєвих засобів реалізації глузування як провокативного мовленнєвого акту.

Актуальність дослідження визначається недостатньою вивченістю прагматичної та психологічної природи глузування, а також відсутністю праць з вербалізації глузування в комунікативній взаємодії.

Результати та обговорення. В процесі нашого дослідження було встановлено та виокремлено непрямі комунікативні акти глузування, які замасковані під інші комунікативні акти для того, щоб впливати на співрозмовника/ків і при цьому «зберегти» своє обличчя та уникнути можливої конфліктної ситуації:

- 1) *повчання*;
- 2) *мітигація*;
- 3) *гіперболізація або перебільшення*;
- 4) *похвала у поєднанні з приниженням*;
- 5) *докір*;
- 6) *«віктімблеймінг»*.

Подальший аналіз передбачає докладний розгляд кожного з цих різновидів з метою з'ясування їхніх структурно-семантичних та прагматичних характеристик.

Повчання, за визначенням британського онлайн словника *Cambridge Dictionary*, означає «висловлювати судження про те, що є морально правильним і неправильним» (*Cambridge Dictionary, s.v. moralizing*).

У психологічній літературі повчанням/ моралізацією називається посилення морального значення порушень під час винесення суджень (Sirgiovanni & Smolenski, 2023).

У психологічному аналізі міжособистісної взаємодії виділяють поняття «прибудови» як позиційної установки, яку людина займає щодо партнера у спілкуванні. Прибудова зверху означає прагнення до домінування. Зовні вона може проявлятися у формі повчань, засуджень, надмірних порад, демонстрації власної переваги чи контролю. Прибудова знизу передбачає позицію підпорядкування: людина приймає залежну, несміливу або захисну манеру поведінки, підлаштовується під співрозмовника. Прибудова поруч відображає рівноправну позицію, коли учасники комунікації взаємодіють як партнери та сприймають один одного на рівних. Таке розмежування допомагає описувати владні, підлеглі та партнерські ролі у спілкуванні, а також аналізувати приховані наміри та комунікативні стратегії співрозмовників (Зязюн, 1997: 97–98).

Надумку Ф. Х. Моралеса, «повчальне» спілкування тісно пов'язане з виникненням конфліктів, навіть коли вони здаються позитивно спрямованими та мають добрі наміри (Morales, 2021). Але наявність гарної етики спілкування може допомогти у комунікації, підтримці довіри та уникненні конфліктів (Narayan et al., 2022).

Схожої думки дотримуються дослідники Дж. Тосі та Б. Вормке, які пов'язують повчання з пихатістю та моралізуванням дрібниць поведінки інших (Tosi & Warmke, 2020).

Повчальні висловлення, спрямовані на оцінювання чи корекцію поведінки іншої особи, тобто моралізування її дій або психічних станів, нерідко викликають несхвалення співрозмовників і можуть навіть спричинити припинення розмови (Uhlmann et al., 2015).

Водночас деякі люди не усвідомлюють враження, яке справляють, удаючись до такого повчального тону: саме тому вони здатні мимоволі оголювати свої злісні, хоч і, на їхню думку, «нешкідливі» думки та бажання перед іншими (Weiss et al., 2021).

Отже, враховуючи можливі наслідки таких повчальних висловлень для перебігу взаємодії, доцільно звернутися до конкретної ілюстрації того, як саме реалізується мовленнєвий акт повчання на практиці:

Dennis Patience. Patience. Seldom found in woman. This looks good. He leans one chair aganst the table, opening the other) *Is Mother coming down?*

Pam *Vee went to fetch her.*

Dennis *I didn't think she'd miss out, (Presenting Pam with a chair) Madame. (He sets a chair for Pam up L of the table)*

Pam *(sitting) Thank you.*

Dennis *There you are, Cecil. (He opens the second chair and sets it for Neil L above the table)*

Neil *Thanks. (He hands his three chairs to Dennis, who sets them against the flower tub, then sits where indicated)* (Auckbourn, 1978: 25).

В наведеному прикладі головний герой Деніс вдається до глузування-повчання, посиляючись нібито на життєву мудрість. Він говорить: терпіння — рідкісна якість в жінок. За допомогою таких стилістичних прийомів, як повторення слова та відокремлення (detachment), автор намагається передати читачеві відношення Деніса до ситуації та життя в цілому. Повторення слова *patience* — це спроба уповільнити перебіг подій та надати значущості своїм словам.

Наступним кроком є аналіз комунікативного акту *мітигації*, що виконує функцію пом'якшення потенційно загрозливих або чутливих висловлень.

Мітигація розглядається як важливий інструмент збереження комунікації, який дозволяє захистити себе від небажаних інтерактивних ризиків (Fraser, 1980: 341).

Німецький лінгвіст М. Лангнер уточнює це поняття, визначаючи мітигацію як основну комунікативну стратегію, спрямовану на мінімізацію порушень у процесі комунікації (Langner, 1994: 35).

О. Селіванова додає до цього розуміння аспект соціальної функції мітигації, трактуючи її як стратегію пом'якшення мовленнєвої поведінки щодо адресата з метою зниження ризику суперечки, запобігання втраті «обличчя» та підвищення ефективності комунікативних дій (Селіванова, 2010).

Таким чином, можна бачити, що мітигація охоплює як структурні, так і соціально-психологічні аспекти комунікації, поєднуючи прагнення мінімізувати ризики та зберегти ефективність взаємодії. Для наочності розглянемо приклад мовленнєвого акту, у якому застосу-

вання мітигаційних стратегій допомагає пом'якшити висловлювання та знизити потенційний конфлікт:

Neil Well, I suppose we all tend to — ocassionally.

Dennis Yes, quite (Hugging Vera) I was only joking, love, only joking. I'm always pulling her leg, aren't I, love? Eh? I'll have it fixed in a jiffy. I'll bring it in.

Vera Right. I'll make you both some tea when the saucepan's boiled (Ayckbourn, 1978: 3).

У наведеному прикладі слово *only* дозволяє спростувати свою провину та зменшити градус серйозності ситуації. Деніс відчуває, що перевищив рамки допустимого і намагається реабілітуватися. Крім цього, за допомогою граматичного часу форми *continuous* та звернення *love*, адресат пом'ягшує настрій дружини Віри та демонструє красиву картинку своїх дружних стосунків. Слово *always* свідчить про регулярність такої поведінки, що автоматично нормалізує та нібито легалізує його вчинок. Фразіологізм *I'm always pulling her leg, aren't I, love?* в формі тегового запитання спонукає жертву визнати невинність ситуації та намірів.

Розглянемо ще один приклад, який демонструє, як у процесі комунікації поєднуються *повчання* та *мітигація*, формуючи конкретний мовленнєвий акт:

Vera How's my kettle?

Dennis Coming along, coming along.

Vera It just wasn't heating up at all. Your mother's making tea in a saucepan.

Dennis Well, I'll tell you, my love, I'll give you a little tip, shall I. A little tip when you're next using an electric kettle. They work far better when you don't keep slinging them on the floor.

Vera I couldn't help it. I just caught it with my elbow.

Dennis (to Neil, laughing) Caught with her elbow.

Neil smiles (Ayckbourn, 1978: 2).

В наведеному прикладі Деніс розмовляє зі своєю дружиною та намагається глузувати її за те, що вона випадково випустила чайник з рук. Основу глузування обох фраз *I'll give you a little tip* та “*They work far better when you don't keep slinging them on the floor*” складають такі стилістичні прийоми, як применшення *a little tip* і умовна конструкція, що спрямовані на створення комічного ефекту в прихованій формі. Умовна конструкція *work far better...when you don't do smth...* складається з двох синтаксичних частин: перша частина — це посилююче слово *far* та прикметник *better* в порівняльному ступені, друга частина —

умовне заперечення *when* коли ти припниш робити так / якщо ти не будеш робити так.

В якості відповіді спострігаємо реакцію «жертви», яка намагається виправдатися: *I couldn't help it. I just caught it with my elbow*. Виправдання будується за допомогою модального дієслова минулого часу в заперечній формі *couldn't* та слова *help*, що висловлює намір адресата висловити жаль. Слово *just* та словосполучення *with my elbow* — спроба пояснити ситуацію та викликати розуміння з боку співрозмовників, але навпаки створює комічний ефект та привід для подальших жартів з боку нападника-жартівника. Деніс підхоплює фразу *with my elbow* і ще раз висміює її. «Комічний» ефект досягається саме через повторення Денісом останньої частини фрази дружини Віри *Caught with her elbow* та авторським коментарем (*to Neil, laughing*).

Наступним кроком розглянемо мовленнєвий акт, у якому використовується гіперболізація — стилістичний прийом, що дозволяє посилити або перебільшити певний аспект висловлювання з метою привернення уваги адресата, підкреслення важливості повідомлення та досягнення бажаного комунікативного ефекту.

Гіперболізація або перебільшення. К. Лотоцька визначає гіперболу «як стилістичний прийом підсилення виразності або створення комічного ефекту, гіпербола базується на крайності та/або абсурдності в оцінці реальності та передається через словесне перебільшення». На думку вченої, гіпербола має здатність «збільшувати, розширювати реальність» (Лотоцька, 2007: 102).

Р. Картер зазначає, що гіпербола майже завжди має елемент навісисне вигаданого перебільшення, наголос на одній якійсь конкретній особливості, як-от розмір, форма, рух, ступінь (Carter, 2004: 136).

Серед основних функцій гіперболи К. Лотоцька визначає: «1) підсилення висловлювання та привернення уваги до певних ознак якогось предмета чи явища; 2) збільшення емоційності; 3) створення іронічного ефекту; 4) створення гумористичного ефекту; 5) формування певного оцінного забарвлення» (Лотоцька, 2008: 98).

Отже, розглянемо конкретний приклад, у якому простежується зазначений мовленнєвий акт. Деніс продовжує провокувати дружину, адже він відчуває гідну аудиторію, що реагує. Герой вдається до гіперболізації та стилістичного прийому *перерахування* для створення комічного ефекту та справити враження на співрозмовників:

If I told you, Mr. Andrews, the things my wife had caught with her elbow...

Vera (shy and embarrassed) *All right.*

Dennis *You would not believe it, Mr. Andrews, cups, saucers, dinner plates, radio sets...*

Neil *Really.*

Dennis *Whole tray of glasses.*

Vera *Dennis...*

Dennis *And that's just for this month. You ever want a demolition job doing, Mr Andrews, she's your woman. (He laughs)* (Ayckbourn, 1978: 2)

У наведеному прикладі умовна конструкція “*If I told you... You wouldn't believe it...*” підігрує інтерес співрозмовника за рахунок інтриги та гіперболізації. Комічний ефект досягається автором шляхом створення “абсурдності” ситуації за допомогою словосполучення “*caught with her elbow...*” та переліченню предметів: “*...cups, saucers, dinner plates, radio sets...*— *Whole tray of glasses*”.

«Вершиною» цього перелічення стає гіперболізована фраза “*And that's just for this month*” для того, щоб підкреслити “масштаби руйнування”. І закінчує Деніс свій жарт фразою: *You ever want a demolition job doing, Mr Andrews, she's your woman*. Негативна і разом з цим пасивна реакція Віри, дружини Деніса, передана за допомогою авторського коментаря (*shy and embarrassed*).

Наступний тип глузування представлений мовленнєвим актом **похвали у поєднанні з приниженням**.

Н. І. Паламар розглядає *похвалу* як щире схвалення, висловлення позитивного ставлення до адресата, його дій, учинків, особистісних характеристик, речей та предметів, які належать до кола його зацікавлень чи діяльності, що має на меті психологічно-емоційно вплинути на адресата і стимулювати його до подальшої діяльності в цьому руслі (Паламар, 2021: 162).

На думку Н. О. Бігунової, головною інтенцією позитивно-оцінного мовленнєвого акту схвалення / похвали є вираження емоційного стану і позитивної оцінки. Похвала переважно спрямована від вищого за соціальним положенням або за віком комуніканта до нижчого. Мовець вибудовує певну лінію поведінки, вибирає позитивно-емоційну комунікативну стратегію, що допомагає створити позитивне емоційне тло та ефект доброзичливих взаємин (Бігунова, 2015).

У межах теорії ввічливості П. Браун та С. Левінсон підкреслюють, що акти позитивної оцінки, включно з похвалою, мають насамперед афективну спрямованість, адже мовець намагається підкреслити

свою солідарність і створити сприятливий емоційний фон для взаємодії. Це означає, що аналіз таких висловлювань повинен охоплювати не лише мовленнєві засоби, а й ширший емоційно-психологічний вимір комунікації (Brown & Levinson, 1987).

Вагомим елементом похвали є мотивація, що дозволяє віднести похвалу до спонукальних інструментів психології. Від психологічних особливостей людини залежить спосіб реалізації похвали (Паламар, 2021).

Тоді як приниження, зі свого боку, навпаки є досить потужним соціальним «інструментом» для штучного зменшення статусу певних осіб. Це може бути подано у формі висміювання, як варіант психологічного цькування. Також це може бути глузування у вигляді образ, жартів, що покликані перетворити особу на об'єкт зневаги і збиткувань. Всі ці прояви глуму мають спільну рису — межа між грайливим кепкуванням і неповагою (Parker-Roerden, 2005: 69).

В нашій вибірці мовець спочатку вдається до похвали, а потім обов'язково намагається принизити об'єкт розмови, щоб показати свою обізнанність у справі і при цьому залишитися у центрі уваги:

Dennis Right, now. You've come about the car, haven't you?

Neil That's right.

Dennis Well, there she is. Have a look for yourself. That's the one. (He pushes the rubbish off the bonnet)

Neil Ah.

Dennis Now, I'll tell you a little bit about it, shall I? Bit of history. Number One, it's not my car. It's the wife's. However, now before you say — ah-ha, woman driver — she's been very careful with it. Never had a single accident in it touch wood. Well, I mean, look, you can see hardly a scratch on it. Considering the age. To be perfectly honest, just between ourselves, she's a better driver than me — when she puts her mind to it. I mean, look — considering it's, what now — seven — nearly eight years old. Just look for yourself at that bodywork.

Neil Yes, yes. (Ayckbourn, 1978: 4)

В цьому прикладі Деніс спочатку хвалить свою дружину, що вона краще за нього за кермом, але відразу додає: «якщо буде керувати з розумом» *when she puts her mind to it*. На нашу думку, цією фразою Деніс може або приховувати істину і насправді мати сумніви щодо вмінь дружини керувати автомобілем, тому він перестраховується. Або Деніс навпаки намагається применшити її заслуги та імпліцитно натякнути, що він теж хороший водій.

Далі розглянемо мовленнєвий акт **докору**, який полягає у вираженні незгоди чи невдоволення з дією або поведінкою адресата. Такий акт має регулятивну/соціальну функцію — через докір мовець прагне вплинути на поведінку співрозмовника (змусити змінити щось, виправити, задуматись) (Мухторова, 2024: 913).

На думку Д. О. Гулієвої, комунікативний намір докору може реалізуватися як експліцитно, так і імпліцитно. До експліцитних реалізацій комунікативного наміру докору відносяться речення із складеним дієслівним присудком, що включає модальні дієслова *might / should / could* та перфектний (рідше неперфектний) інфінітив. Усі інші реалізації комунікативного наміру докору розглядаються як імпліцитні, оскільки вони вимагають більших зусиль для виведення інференцій стосовно змісту висловлення. До імпліцитних засобів можуть відноситися речення, що вербалізують факт здійснення / не здійснення об'єктом докору бажаної з точки зору суб'єкта докору дії (Гулієва, 2015: 216).

Отже, мовленнєвий акт докору виконує регулятивну функцію, висловлюючи емоційно-оцінне ставлення мовця до поведінки адресата. Його комунікативний намір може реалізовуватися як експліцитно, так і імпліцитно, що дозволяє більш гнучко впливати на адресата. Для глибшого розуміння цих механізмів доцільно розглянути конкретні приклади в реальних комунікативних ситуаціях:

Vera Here's your tea.

Dennis Vee, now you won't believe this, Vee. we have just discovered that Mr Andrews here has exactly the same birth date as Mother. Isn't that extraordinary?

Vera Oh, coincidence.

Dennis To the day. Both Scorpions. Exactly the same date.

Vera Not the same year though

Dennis Same year? Oh yes, rather. Exactly the same year. Mr Andrews here will be sixty-seven next birthday, won't you, Mr Andrews?

Vera No, I said not the same...

Dennis Same year. Get on with you. Same year. (He hugs her)

Vera Careful. I'll drop them.

Dennis Well, it won't be the first time.

Vera Dennis...

Dennis Aquarius. You can tell I, can't you ? Typical bloody dopey Aquarius. Aren't you, my love?

Vera Sugar's in it. Mr Andrews. (She hands Neil his tea)

Neil Oh. Is it ? Thank you.

Ve ra hands Dennis his tea (Ayckbourn, 1978: 8)

Деніс вдається до глузування як відповіді-захисту на прохання дружини бути обережніше і не заважати їй нести посуд, інакше вона перекине все. Головний герой відразу парирував та звинуватив її у відповідь, заявивши, що вона вже не перше все опрокидує, це її провина *Well, it won't be the first time* і що взагалі вона типовий водолей — поганий знак: *Typical bloody dopey Aquarius*.

Розглянемо ще один випадок докору, що є продовженням розмови:

Vera You made the tea. I haven't been near it.

Marjorie I may be getting old, Vera, but I wouldn't be stupid enough to put an empty saucepan back on a lighted gas. I'm not that old, Vera.

Dennis Now then, girls.

Vera Well, it doesn't matter.

Marjorie I thank God that my mind is still perfectly clear. (She picks up the cups)

Vera What do you mean?

Dennis Yes, well as soon as it starts to go I'll send for the van, Mother, don't worry.

Marjorie (speaking confidentially) No, don't joke about it, Dennis, don't joke. It's only too true. Vera, could you carry these for me? I'm frightened I'll drop them. (She gives Vera the kettle and both cups)

Dennis Well, don't give them to Vee.

Marjorie Can you manage? Vera Yes. I can manage.

Dennis I suppose I'll be mending that again in a minute.

Vera Don't keep on. Dennis. love.

Dennis Sorry. Sorry...

Marjorie Now don't tease her, Dennis. You're always teasing the girl. No wonder she's in a state.

Vera I'm not in a state. I'm perfectly all right (Ayckbourn, 1978: 17).

Наведений приклад глузування-докору свідчить про перевагу Деніса над Вірою. Герой висуває припущення *I suppose*, що буде лагодити чайник через хвилину, якщо довірити його їй. Слово *again* є свідомством того, що подібні ситуації вже відбувалися і Деніс вимушений виправляти ситуацію знову, однак таке положення дозволяє йому справити враження на співрозмовників та підвестися в їх очах.

Та ще один різновид глазування, який розглядається у нашій вибірці, — це «*віктімблеймінг*». Спроба звинуватити того, хто і так постраждав.

Віктімблеймінг — англomовний термін, що використовується для означення відповідного словосполучення «обвинувачення жертви», — це явище, що характеризується повним або частковим перенесенням відповідальності з особи або обставин, які вчинили злочин або проступок, на особу, яка опинилася жертвою цього (Лобода, 2022: 101).

У своєму дослідженні *“It’s Your Own Fault”: Factors Influencing Victim Blaming* Л. П. Вітте та А. Флеченхар наголошують, що вплив статі суб’єкта на схильність звинувачувати жертву є опосередкованим низкою важливих чинників. Дослідники вважають, що вирішальну роль відіграють: ступінь ідентифікації суб’єкта з жертвою; відповідність поведінки чи характеристик жертви усталеним гендерним стереотипам (чим сильніше жертва відхиляється від стереотипних очікувань, тим вищий рівень victim blaming); орієнтація суб’єкта на традиційні гендерні ролі (Witte & Flechsenhar, 2024).

Оскільки поведінка жертви розглядається як причина вчиненого проти неї злочину, то зміна поведінки жертви є необхідною умовою припинення подальшої віктімизації. Таким чином, небажання змінювати свою поведінкову стратегію покладає на жертву усю відповідальність за вчинені проти неї злочини:

Marjorie leans across Vera to help with the door

It’s all right, Mother, I can manage — well, he went to Liverpool and... (A cup fall sfrom its saucer. She attempts to catch it and succeeds in dropping every thing) Oh God in heaven, this door...

Dennis (roaring with laughter) There s,he goes again. What did I tell you.

Vera stands surveying the wreckage. On the brink of tears, unable to cope, she rushes into the house (Auckbourn, 1978: 17).

В цьому випадку глазування є реакцією на ситуацію, що відбулася на очах Деніса та всіх присутніх. Через те, що Деніс не налагодив двері, хоча його неодноразово просили, Віра не впоралася з дверима, посудом та впустила все на підлогу. Автор робить акцент на емоції Деніса, який вибухнув реготом «*roaring with laughter*». Така реакція свідчить про те, що йому подобається те, що відбувається і те, як вигідно він виглядає на тлі дружини: він — досвідчена людина, яка все передбачила. На це вказують репліки “there she goes again” та “*What did I tell you?*”

Отже, аналіз комунікативних ситуацій показав, що глузування функціонує як маніпулятивний засіб, який дозволяє мовцю впливати на співрозмовників та контролювати хід розмови, привертати увагу аудиторії або підкреслювати певні соціальні відносини. Мовленнєвий акт глузування може бути реалізований через інші імпліцитні мовленнєві акти, подані в гумористичній формі. В залежності від комунікативної мети адресанта, глузування може виступати як агресивна стратегія нападу або як захисний механізм, що приховує справжні почуття мовця. Контекстуальний аналіз діалогічної взаємодії дозволив виділити різновиди глузування, серед яких: повчання, мітигація, гіперболізація (перебільшення), похвала у поєднанні з приниженням, докір та «віктімблеймінг». Ці результати підтверджують складний та багатовимірний характер глузування як комунікативного явища та його значущість у міжособистісних взаємодіях.

Список літератури

- Бігунова Н. О. Похвала як позитивний мовленнєвий акт. *Філологічні студії*. 2015. № 7. С. 112–119.
- Гулієва Д. О. Засоби реалізації комунікативного наміру докору. *Записки з романо-германської філології*. 2015. Т. 2, № 35. С. 215–220.
- Зязюн І. Педагогічна майстерність. Київ : Богдан, 1997. 280 с.
- Лобода Н. Віктімблеймінг як соціальне явище. *Соціологія і суспільство*. 2022. № 4. С. 44–53.
- Лотоцька К. Гіпербола як стилістичний засіб. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 101–105.
- Лотоцька К. Функції гіперболи в сучасному дискурсі. *Studia Linguistica*. 2008. № 2. С. 95–101.
- Мухторова А. Докір як регулятивний мовленнєвий акт. *Мовознавчий вісник*. 2024. № 57. С. 911–918.
- Паламар Н. І. Похвала як засіб психологічного впливу. *Психологічні науки*. 2021. № 4. С. 160–168.
- Паркер Рерден Л. Не смійся з мене. Київ : Форум видавців, 2005. 120 с.
- Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
- Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. (Стаття «глузувати»).
- Сушкевич О. В. Комунікативна авторитетність у міжособистісному дискурсі. *Наукові записки Інституту психології*. 2019. № 45. С. 189–195.
- Ayckbourn A. Just Between Ourselves. London : Samuel French, 1978. 52 p.
- Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.

- Carter R. Language and Creativity: The Art of Common Talk. London ; New York : Routledge, 2004. 210 p.
- Fraser B. Conversational mitigation. *Journal of Pragmatics*. 1980. Vol. 4. P. 341–350.
- Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. New York : Anchor Books, 1967. 270 p.
- Haugh M. Mockery and Humour. *The Routledge Handbook of Language and Humor* / N. R. Norrick, M. Dynel (eds.). London : Routledge, 2017. P. 1–15.
- Keltner D. The facial expressions of emotion: A study in embarrassment. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998. Vol. 62, № 6. P. 1230–1242.
- Langner M. Mitigation: Toward a Social Theory of Politeness. Berlin : de Gruyter, 1994. 150 p.
- Morales F. J. Moralizing communication and conflict escalation. *Journal of Social Psychology*. 2021. Vol. 161, № 2. P. 145–159.
- Sirigiovanni E., Smolenski J. Moralizing and judgment in interpersonal interaction. *Psychological Review*. 2023. (in press).
- Tosi J., Warmke B. Grandstanding: The Use and Abuse of Moral Talk. Oxford : Oxford University Press, 2020. 240 p.
- Uhlmann E. L. et al. Moral rhetoric and conversational breakdowns. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2015. Vol. 59. P. 1–6.
- Weiss A., Forstmann M., Burgmer P. Moral superiority and unintended impressions. *Social Cognition*. 2021. Vol. 39, № 3. P. 275–293.
- Witte L. P., Flechsenhar A. “It’s Your Own Fault”: Factors Influencing Victim Blaming. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2024. Vol. 21, No. 3. Art. 1663.

References

- Bihunova, N. O. (2015). Pokhvala yak pozytyvnyi movlennievyyi akt [Praise as a positive speech act]. *Filolohichni Studii*, 7, 112–119 [in Ukrainian].
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Carter, R. (2004). *Language and creativity: The art of common talk*. Routledge.
- Fraser, B. (1980). Conversational mitigation. *Journal of Pragmatics*, 4, 341–350.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. Anchor Books.
- Haugh, M. (2017). Mockery and humour. In N. R. Norrick & M. Dynel (Eds.), *The Routledge Handbook of Language and Humor* (pp. 1–15). Routledge.
- Huliieva, D. O. (2015). Zasoby realizatsii komunikativnoho namiru dokoru [Means of implementing the communicative intention of reproach]. *Zapiski z Romano-Germanskoi Filologii*, 2(35), 215–220 [in Ukrainian].
- Keltner, D. (1998). The facial expressions of emotion: A study in embarrassment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1230–1242.
- Loboda, N. (2022). Viktimbleiminh yak sotsialne yavyshe [Victim blaming as a social phenomenon]. *Sotsiologhiia i Suspilstvo*, 4, 44–53 [in Ukrainian].

- Lototska, K. (2007). Hiperbola yak stylistychnyi zasib [Hyperbole as a stylistic device]. *Movoznavstvo*, 3, 101–105 [in Ukrainian].
- Morales, F. J. (2021). Moralizing communication and conflict escalation. *Journal of Social Psychology*, 161(2), 145–159.
- Mukhtorova, A. (2024). Dokir yak rehuliatyvnyi movlennievyy akt [Reproach as a regulative speech act]. *Movoznavchyi Visnyk*, 57, 911–918 [in Ukrainian].
- Palamar, N. I. (2021). Pokhvala yak zasib psykholohichnoho vplyvu [Praise as a means of psychological impact]. *Psykhologichni Nauky*, 4, 160–168 [in Ukrainian].
- Selivanova, O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia]. Dovkillia [in Ukrainian].
- Tosi, J., & Warmke, B. (2020). *Grandstanding: The use and abuse of moral talk*. Oxford University Press.
- Uhlmann, E. L., Zhu, L., & Tannenbaum, D. (2015). Moral rhetoric and conversational breakdowns. *Journal of Experimental Social Psychology*, 59, 1–6.
- Weiss, A., Forstmann, M., & Burgmer, P. (2021). Moral superiority and unintended impressions. *Social Cognition*, 39(3), 275–293.
- Witte, L. P., & Flechsenhar, A. (2024). “It’s your own fault”: Factors influencing victim blaming. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(3), Article 1663.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2025 року